

Hans Magnus Enzensberger

Emlékezés egy tumultusra

(ADALÉKOK EGY 1968-AS NAPLÓHOZ)

Az emlékezet egy szita. 1968 olyan évszám, amelybe befészkelte magát az imagináció. Reminiszcenciák, allegóriák, öncsalások, általánosítások és projekciók sora lépett annak helyébe, ami ebben a lélegzetvétel nélküli évben történt. A valóságos tapasztalatok el vannak temetve a médiumok, az „archívumi anyagok”, a kerekasztal beszélgetések, a valóság veterán stilizációinak trágya-dombja alá.

Az emlékezetem, ez a kaotikus, kicsit részeges rendező egy abszurd filmet állít elő, melynek szekvenciái nem is illenek egymáshoz. A hang aszinkron. Teljes beállítások alig vannak megvilágítva. Néha a vásznon csak fekete kockák vannak. És sok mindent egy mozgó kézi kame-

ra vett föl. A legtöbb szereplőt pedig már nem tudom felismerni.

Egy cukornádültetvény Camagüey-ben; látok húsz, ici-pici alakot, nagy késsel a kezükben, nem is néznek ki kubaiaknak. Valószínűleg túl fáradtak ahhoz, hogy elgondolkozzanak, mire is jó ez a sok cukor. Aztán jön egy öreg gyáracsarnok, a padlóján matracok hevernek. Talán Berlin-Moabit. Egzotikus rongyokba öltöztetett emberek néznek három fekete-fehér tévékészüléket, párhuzamosan mennek, de hangjuk nincs. A képernyők egyikén pszichedelikus rángás van, a másikon egy mosóporreklám, a harmadikon égő embereket látni. *Schnitt*. Békés vasárnapi sétálók Angkor Wat (egy kambodzsai templomváros) romjai között. Százzámra fura szobrok, körülvéve tropikus burjánzó növényzettel, megfojtva, szétrombolva. Aztán egy koktél Szihanuk herceg kastélyában. Utcai vásár, egy bordély bejárata, egy idős asszony. Hirtelen megszólalnak a szirénák.

Az írás Jirží Kolář kiállítására készült, amelyet a nürnbergi Kunsthalléban rendeztek meg 1984-ben. Megjelent: Rudolf Sievers (szerk.): 1968 *Eine Enzyklopädie*. Suhrkamp Verlag, 2008.

Majd egy párizsi utca, éjszaka, az aszfalt csillog az esőben. A város teljesen kihalt, mintha kijárási tilalom lenne. Majd egy sor pálmafa, mellette egy koloniális faház, melynek szalmate-tőjére éppen ömlik az eső. A kamera a nyílt veranda felé közeledik, hallani, ahogy a víz dobol a tetőn. Nyolc izmos indián, rozoga székeken; dohányoznak, és maguk elé pőfékelnek. Se írni, se olvasni nem tudnak, és nem értik, hogy kerültek Papetebe, Taitira. Egy elegánsan öltözött úr, melankolikus arckifejezéssel magyarázza nekem, hogy pénzre, papírokra, meghívólevelekre és egy repülőre várnak, amivel Párizsba akarnak jutni. A férfi szenátor. Salvador Allendének hívják. Chiléen kívül még senki sem ismeri. A védeneci Che Guevara bolíviai expedíciójának utolsó túlélője. *Schnitt.* Tavasz nap, valahol vidéken. Nyírfaerdő. Sétálók, kutyákkal. A háttérben egy dácsa, elől egy benőtt sír. A háttérben orosz hangokat hallani, egy kecske megy át a képen. Aztán a moszkvai metró egy állomása. Veszekedés egy részeggel, a rendőrség kihívása. A filmtekercs visszamaradó részén már csak táncoló foltok. Egy agyonlőtt férfi egy parkolóban, az arcát nem lehet fölismerni. Kivágások egy tanácskozásról, egy dohányfüstös hátsó szoba. A Szövetségi Ellenőrző Tanács épülete Berlinben, amely 1948 óta üresen áll, előtte vizágyúk. Letartóztatások. Fekete film.

Minél hosszabban nézem az anyagot, annál kevésbé értem. Nem értem, hogy történhetett ennyi minden 365 nap alatt. Mintha a rendezőt, vagyis a nézőt, állandóan egy erőteljes mozgás ragadná magával. A képek időben és térben is ide-oda ugrálnak. Vad zajok, landolások, lövések, szlogenek, sikolyok, aztán hézagok az emlékezetben. És mégis e film összeragasztási helyein valaminek történnie kellett: sor került cselekedetekre, intrikákra, találmányok születtek, versek jelentek meg, rezolúciók készültek, bűncselekményeket követtek el. (...) Vannak, akik ezt mind palackokba töltik, és memoárokat gyártanak belőle. Számomra ez rejtélyes eljárás.

Aztán ott van Prága. Akkoriban háromszor vagy négyszer jártam ott. Emlékszem a nehéz, vasból készült pallókra a történelmi belvárosban, az ajtók és az ablakok előtt, az elrozsdásodott lakatokra, hatalmas kulcsokra, sötét templomokra, homlokzatokra, amelyekről hullik lefelé a vakolat. Emlékszem a külföldieknek szóló szállodákra, a devizáért kapható lányokra, a titkosrendőrökre, a konspiratív beszélgetésekre. (...) De ez nem korábban volt? Mikor is? 1962-ben? 1964-ben? 1967-ben? A prágai képek nagyon erősen vannak megvilágítva, és nehezen datálhatók. Régi levelezőlapok között

kellene turkálni, újságkivonatokat gyűjteni, biográfiákat rekonstruálni. Csak a vaspallók ugyanazok, a kocsmákból már délelőtt részegek botladoznak kifelé, a folyosókon sztálinista holttestek rohadnak; kövek a zsidó temetőben, csengető vilamosok a háború előtti időkből; új és régi kollaboránsok villái. Mikor is volt ez? A halálosan beteg költő még ma is ott ül a konyhában, és a könyvét gépeli, amelyet sohasem fognak kiadni. A besúgók még mindig a ház előtt álldogálnak. A lepukkadt sörgyárban egy állásából kirúgott filozófus támaszkodik a sörshordókra, és Dubček a maga kopott aktatászkáját, benne az uzsonnájával, bemutatja egy erdőgazdaság portájánál. Itt nincs mit datálni.

Akkoriban a tiltott mondatok kivonultak az utcára. Kétezer, húsz ezer, kétszáz ezer szó, költözések, rezolúciók, intrikák, hatalmi harcok, kiáltványok, híresztelések, lázas várakozások, elementáris vágyak. De mi köze volt ennek a vágtazó mozgalomnak, a berlini és a párizsi élőképes rejtvénynek a Perdel-mozi ólmos idilljeihez, a bolíviai gerillák tévelygéseihöz, és a Mekong-folyó tűz-viharához? Sok és kevés. Nem lehetett mindent egyidejűleg „megérteni”, mindenről „írni egy verset”, vagy mindent „fogalmakba öltöztetni”. Az ellentmondások égbe kiáltóak voltak. Minden kísérlet, hogy a tumultust intelligibilissé tegyük,

szükségképpen egy ideológiai zagyvaságba torkollott. Az 1968-as évre való emlékezés ezért csak egy formát ölthetett: a kollázsét.

Ha most átszítalom az emlékezet vad manőverezéseit, akkor rábukkanok egy prágai pillanatra, amely feldolgozatlan és enigmatikus, amiről nem tudnám megmondani, hogy mit is jelent. Amíg a tereken egy mindenhová beszivárgó és erőszak nélküli nyugtalanság forrong, én fölfelé megyek egy régi ház lépcsőin, és belépek egy sötét, papírokkal, tárgyakkal, könyvekkel, képekkel telezsúfolt szobába, amelyben sajátos nyugalom uralkodik. Ott dolgozik Jiří Kolář. A két lap, amelyeket nekem ajándékozott, és amelyeket kézbe tudok venni, az egyetlen bizonyítékom arra, hogy ez a látogatás nem pusztán képzelődés volt, hanem valóban sor került rá. Ez a nagy, zegzugos szoba padlásszoba volt? Este volt vagy már éjszaka? Sem a napot, sem a címet nem tudnám megmondani. Jiří Kolář keveset beszélt, lakonikusan mutogatta a maga munkáit, az anyagainak tumultusát. Egy fáradhatatlan, kimeríthetetlen mindenevő, akinek egyetlen szelet, semmilyen maradék, semmilyen utalás nem kerülte el a figyelmét, aki mindig az egész történelmet szem előtt tartotta, annak nagyságát és a semmisségét. A történelmet évről évre felosztotta, szétdarabolta, szétszaggatta, és kommentár nélkül össze-

kötötte, egymáshoz ragasztotta, újra összeállította. Én akkoriban a prágai események centrumába kerültem. A hangtalanság ebben a műteremben fölfogta a külvilág zúgását, mint egy rádióteleszkóp: a zajt, a hang-kavalkádót, a veszekedéseket, a régi és az új hazugságokat, a vágyakat, a reményeket és az illúziókat. „A költő tulajdonképpen teljesítménye a figyelmesség” (Mandelstam). Nem annak ellenére, hanem éppen azért, mert semmit sem tanított, mindenki elismerte Kolář autoritását, aki lázas összejöveteleken próbálta menteni az ország fenyegetett szabadságát. Az ő elszántsága, hogy mindent feldolgozzon, fel tudta venni a harcot az elnyomással. Ennek a mozzanatnak az utópikus tartalma abban áll, hogy a művész fegyverek nélküli produkciója abban az időben nem volt elszigetelt jelenség: a maga megfelelőjét megtalálta egy egész nemzet összetett zsbongásában. Őt másoktól egyedül a csodálatos szuvereni-

tása különböztette meg. Sohasem nevetett, és tudta, hogy a tankok a határon állnak, de a szobát mégis a plafonig egyfajta nyugodt vidámság töltötte be. Ez a Sziszüphosz nem izzadt. Rendelkezett egy régi mester eleganciájával és könnyedségével.

Azóta eltelt tizenöt év, egy katasztrófa évei, amelyeket a normalizáció névre kereszteltek, és nem csak Prágában. A fizikai és a morális mérgezés vége továbbra sincs kilátásban. Jiří Kolářt azóta nem láttam. Időközben hetvenéves lett, a prágai műtermét kénytelen volt felcserélni egy párizsi szobával. Tudom, ez is tele van tömve papírokkal és képekkel, kanalakkal és mankókkal, ollókkal és könyvekkel, és benne sajátos nyugalom uralkodik. Kint az utcán már csak az autók közlekednek. Semmilyen tumultus sem válaszol már a munkáira. Jiří Kolář egyedül van. De nem adta föl.

FORDÍTOTTA WEISS JÁNOS